

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav řeckých a latinských studií

Dějiny antického starověku

Teze disertační práce

Pavel Nývlt

Oligarchie čtyř set v Athénách roku 411 př. n. l.

The Oligarchy of the Four Hundred in Athens in 411 B. C. E.

Vedoucí práce: PhDr. Jan Souček, CSc.

Rok odevzdání práce: 2015

CÍL PRÁCE

Cílem této práce je pokud možno přesně popsat průběh ustavování a následného pádu oligarchické vlády čtyř set v Athénách roku 411 př. n. l. na základě podrobného studia všech relevantních textů, a to jak pramenů, tak sekundární literatury vzniklé po roce 1891, kdy se zásadně změnila pramenná situace k tomuto problému.

Před rokem 1891 bylo všeobecně uznáváno, že nejdůležitějším pramenem pro poznání vlády čtyř set v Athénách roku 411 př. n. l. je Thúkýdidovo líčení. Situace se změnila publikací aristotelského spisu *Athénské státní zřízení*, jehož popis událostí se zásadně lišil od Thúkýdidova, zejména co do způsobu ustavení oligarchie. Tato práce reflektuje následné pokusy mnoha badatelů určit, která hlavní zpráva je spolehlivější, případně obě hlavní zprávy a stručnější zmínky ostatních pramenů kombinovat ve smysluplný narativ. Jejím cílem však není pouze mapovat dějiny kontroverzí mezi badateli. Její ambicí je též rekonstruovat co nejpřesnější chronologii vlády čtyř set v kontextu peloponéské války, objasnit motivy aktérů a představit omezení, která pro tyto snahy představuje povaha textů, které máme k dispozici. Stručně je též představena návaznost převratu roku 411 na předchozí vývoj a jeho vliv na pozdější události.

STRUKTURA A ZÁVĚRY PRÁCE

V první kapitole představuji důvody svého přesvědčení, že každý text je nutně nepřesnou reprezentací reality, i když se autor snaží o co největší pravdivost, což však neznamená, že realitu prostřednictvím textů nelze do jisté míry poznat.

V druhé kapitole představuji omezení, která plynou z pramenů pro události roku 411:

Nejspolehlivějším pramenem je osmá kniha *Peloponéské války*, kterou sepsal Thúkýdidés, ačkoli není zcela dokončená a její autor nebyl roku 411 v Athénách přítomen. Thúkýdidés kladl velký důraz na faktickou přesnost, která byla stěžejní pro jeho snahu o tříbení intelektu čtenářů jeho díla, kvůli níž však místy zašel až za

hranice srozumitelnosti. Mimoto měl příliš skeptický názor na význam idejí v politickém životě.

Spis *Athénské státní zřízení*, jehož autorem nejspíše není Aristotelés, přináší zajímavé informace, které místy umožňují opravit Thúkýdidovy chyby, ale jím konstruovaný obraz je v zásadě zkreslený. Jeho autor nedokázal zkombinovat protichůdné informace svých přinejmenším tří pramenů, Thúkýdidovy *Peloponnéské války*, nějaké *Atthidy*, nejspíše Androtiónovy, a nějaké kompilace ústav. K údajům z posledního zmíněného pramene nebyl autor *Athénského státního zřízení* dostatečně kritický.

Údaje attických řečníků jsou nutně tendenční a lze je využívat pouze po přihlédnutí ke kalkulu rizika: spolehlivější jsou údaje uvedené mimochodem a neprospívající řečnickově tezi, kterých je ovšem poměrně málo.

Aristofanovy komedie uvedené roku 411, *Lýsistraté* a *Ženy o Thesmoforiích*, nemají význam pro stanovení chronologie převratu. Ani jedna z nich není apolitická, ale také nenabízejí prakticky proveditelné řešení stávající situace; vyzývají publikum k úvahám o tom, jak ji zlepšit.

Třetí kapitola velmi stručně představuje nejvýznamnější sekundární literaturu k tématu.

Co se týče průběhu událostí, jsou mé závěry následující:

Jak ukazují ve čtvrté kapitole, nelze prokázat, že by převrat roku 411 byl spojen s předchozími aktivitami athénských oligarchů. Nakolik víme, oligarchicky smýšlející Athéňané neměli před rokem 413 žádný politický vliv. Ani zřízení kolegia *probúlů* na podzim 413 nebylo chápáno jako krok k oddemokratizování Athén, ale jako vylepšení athénské demokracie, návrat k její úspěšnější podobě, nezátížené stigmatem porážky na Sicílii.

Převrat se začal chystat v listopadu 412, kdy Alkibiadés využil nespokojenosti bohatých Athéňanů s průběhem války a nabídl jim spojenectví s Persií výměnou za zrušení demokracie a svůj návrat do vlasti. Peisandros poté v Athénách dosáhl nemalého úspěchu, když přesvědčil shromáždění, aby posvětilo jeho vyjednávání

s Alkibiadem zastupujícím perského satrapu Tissaferna. Tissafernés však momentálně neměl v úmyslu s Athéňany uzavřít spojenečství, a tak jednání ztroskotala. V mezidobí začali v Athénách radikální oligarchové se zastrašovací kampaní a vraždami politických oponentů, s tichým souhlasem umírněných oligarchů, kteří chtěli svěřit moc několika tisícům hoplítů a bohatších Athéňanů. Proti pochybám některých badatelů obhajují existenci těchto dvou názorových skupin, jimž se podařilo *de facto* ovládnout athénskou politiku. Po Peisandrově návratu z jednání s Tissafernem se oligarchům totéž podařilo s athénskou flotilou na Samu, načež se Peisandros vrátil do Athén. Poté se konalo shromáždění na Kolónu, jež se účastnili jen muži srozumění se vznikem oligarchie. Ti odhlasovali Peisandrovův návrh, který předepisoval mj. předání plné moci radě čtyř set a sestavování seznamu pěti tisíc plnoprávných občanů. Při rekonstrukci shromáždění na Kolónu nabízím novou kombinaci zpráv Thúkýdida, *Athénského státního zřízení* a pseudo-Lýsiovy *Obhajoby Polystrata*. Ještě v den shromáždění na Kolónu rada čtyř set převzala kontrolu nad radnicí, takže oligarchové ovládli Athény i *de iure*. Mimo nových interpretací Thúkýdidových zpráv o několika výše shrnutých událostech a shrnutí předchozího bádání je hlavním přínosem celé páté kapitoly podrobnější a, jak doufám, přesnější chronologie událostí.

Záhy se začaly projevovat rozpory mezi umírněnými a radikálními oligarchy, když radikálové zablokovali sestavování seznamu pěti tisíc plnoprávných občanů. V den, kdy oligarchové ovládli Athény *de iure*, navíc selhal jejich pokus dosáhnout téhož se samskou obcí, a tak athénskou flotilou na Samu začali kontrolovat demokraté. Ti přivolali z exilu Alkibiada, jehož zpráva do Athén byla bezprostřední příčinou pádu radikálních oligarchů: zprávou povzbuzení umírnění oligarchové zorganizovali vzpouru hoplítů proti radikálům, kteří se předtím neúspěšně pokusili dohodnout se Sparťany na vydání města. Po bitvě u Eretrie shromáždění v Athénách odhlasovalo formální konec vlády čtyř set, která fakticky skončila již při vzpouře hoplítů. Při studiu těchto událostí jsem dospěl mj. k nové interpretaci Thúkýdida

hodnocení motivace umírněných oligarchů a důvodů neúspěchu snahy radikálů o dohodu se Spartou.

V sedmé kapitole se snažím dokázat, že tzv. ústava pro přítomnost a pro budoucnost, dochované v *Athénském státním zřízení*, jsou autentické dokumenty z doby příprav převratu, které ukazují rozpory mezi radikálními a umírněnými oligarchy. Do *Athénského státního zřízení* se podle mého názoru dostaly přes dnes neidentifikovatelnou sbírku ústavních dokumentů, která zahrnovala i falza jako tzv. Drakontovu ústavu.

V dodatcích nabízím nové interpretace athénských volebních procedur a významu mimořádných komisí pro athénskou demokracii 5. století.

VÝBĚROVÁ BIBLIOGRAFIE

Nejdůležitější prameny

Aristofanés:

Aristophanis fabulae (recognovit brevisque adnotatione critica instruxit Nigel Guy Wilson) I-II. Oxford: Clarendon Press.

Aristotelské *Athénské státní zřízení*:

Aristoteles – ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑ (edidit Mortimer H. Chambers). Leipzig: B. G. Teubner 1986.

Cornelius Nepos:

Cornelii Nepotis vitae cum fragmentis (edidit Peter K. Marshall). Leipzig: B. G. Teubner 1985.

Diodóros Sicilský, *Historická knihovna*:

Diodori Bibliotheca historica (ediderunt Curtius Theodorus Fischer, Fridericus Vogel) I-V. Lipsiae: B. G. Teubneri 1888–1906.

Marcus Iunianus Iustinus, *Výtah z Dějin Pompeia Troga*:

M. Iuniani Iustini Epitoma Historiarum Philippicarum, accedunt Prologi in Pompeium Trogum (post Franciscum Ruehl iterum edidit Otto Seel). Stutgardiae: B. G. Teubneri 1985.

Lýsiás a pseudo-Lýsiás:

Lysiae orationes cum fragmentis (recognovit brevisque adnotatione critica instruxit Christopher Carey). Oxford: Clarendon Press 2007.

Plútarchos, *Životopisy*:

Plutarchi Vitae parallelae (ediderunt Konrat Ziegler, Hans Gärtner) I–IV. Stutgardiae: B. G. Teubneri 1957–1980.

pseudo-Plútarchos, *Životopisy deseti řečníků*:

Plutarque – Oeuvres morales: Tome XII-1: Il ne faut pas s'entendre, Vies des dix orateurs (texte établi et traduit par Marcel Cuvigny), Comparaison d'Aristophane et de Ménandre, De la malignité d'Hérodote (texte établi et traduit par Guy Lachenaud). Paris: Les Belles Lettres 1981.

sbírka nápisů:

LEWIS, David Malcolm & JEFFERY, Lilian H. & ERXLEBEN, Eberhard & HALLOF, Klaus: (1981-1998): *Inscriptiones Atticae Euclidis anno anteriores*. Berolini&Novi Eboraci: Gualterus De Gruyter [Inscriptiones Graecae: voluminis I editio tertia].

Thúkýdidés, *Peloponnéská válka*:

Thucydides Historiae I–III (recensuit Iohannes Baptista Alberti). Roma: Officina Polygraphica 1972-2000.

Xenofón, *Řecké dějiny*:

Xenophontis opera omnia (recognovit brevisque adnotatione critica instruxit E. C. Marchant): tomus I: Historia Graeca. Oxonii: Typographeum Clarendonianum 1900.

Nejdůležitější sekundární literatura

ANDRIOLO, Nadia: (2004): *Magistrature ad Atene dal 413 al 401. a. C.* Padova: SARGON.

AVERY, Harry Costas: (1959): *Prosopographical Studies in the Oligarchy of the Four Hundred*. Princeton: diss.

BEARZOT, Cinzia: (2013): *Come si abbate una democrazia: Tecniche di colpo di Stato nell'Atene antica*. Bari: Laterza.

BELOCH, Karl Julius: (1916): *Griechische Geschichte: Zweiter Teil (bis auf die sophistische Bewegung und den Peloponnesischen Krieg), zweite Abteilung*. Strassburg: Karl J. Trübner.

BLECKMANN, Bruno: (1998): *Athens Weg in die Niederlage: die letzten Jahre des Peloponnesischen Kriegs*. Stuttgart&Leipzig: B. G. Teubner.

- BUSOLT, Georg: (1904): *Griechische Geschichte bis zur Schlacht bei Chaeroneia: Band III, Teil II: Der Peloponnesische Krieg*. Gotha: Friedrich Andreas Perthes.
- BUSOLT, Georg: (1920): *Griechische Staatskunde, erster Hauptteil: Allgemeine Darstellung des griechischen Staates*. München: C. H. Beck [Handbuch der klassischen Altertums-wissenschaft IV,1,1].
- BUSOLT, Georg & SWOBODA, Heinrich: (1926): *Griechische Staatskunde, zweite Hälfte: Darstellung einzelner Staaten und der zwischenstaatlichen Beziehungen*. München: C. H. Beck [Handbuch der klassischen Altertums-wissenschaft IV,1,2].
- CHAMBERS, Mortimer H.: (1990): *Aristoteles – Staat der Athener*. Berlin: Akademie Verlag [Aristoteles Werke in deutscher Übersetzung X,1].
- CLASSEN, Johannes & STEUP, Julius: (1922): *Thukydides (erklärt von J. C.), achter Band, achtes Buch, dritte Auflage, neugestaltet von J. S.* Berlin: Weidmannsche Buchhandlung.
- FERGUSON, William Scott: (1927): The Oligarchical Movement in Athens. In BURY, John Bagnell & COOK, Stanley Arthur & ADCOCK, Frank Ezra (eds.): (1927): *The Cambridge Ancient History, volume V: Athens 478-401 B. C.* Cambridge: Cambridge University Press., 312-347.
- FERRABINO, Aldo: (1926): „I quattrocento e i cinquemila.“ *Atti della R. Accademia delle Scienze a Padova*, č. 42, s. 385-394.
- FLACH, Dieter: (1977): „Der oligarchische Staatsstreich in Athen vom Jahr 411.“ *Chiron*, č. 7, s. 9-33.
- GILBERT, Gustav: (1877): *Beiträge zu innern Geschichte Athens*. Leipzig: B. G. Teubner.
- GOMME, Arnold Wycombe & ANDREWES, Antony & DOVER, Kenneth James: (1981): *A Historical Commentary on Thucydides: Volume V, Book VIII*. Oxford: Clarendon Press.
- HACKL, Ursula: (1959): *Die oligarchische Bewegung in Athen am Ausgang des 5. Jahrhunderts v. Chr.* München: diss.
- HARRIS, Edward M.: (1990): „The Constitution of the Five Thousand.“ *Harvard Studies in Classical Philology*, č. 93, s. 243-280.
- HEFTNER, Herbert: (2001): *Der oligarchische Umsturz des Jahres 411 v. Chr. und die Herrschaft der Vierhundert in Athen: Quellenkritische und historische Untersuchungen*. Frankfurt am Main: Peter Lang.

- HEITSCH, Ernst: (2007): *Geschichte und Personen bei Thukydides. Eine Interpretation des achten Buches*. Berlin&New York: Walter de Gruyter [Beiträge zur Altertumskunde 248].
- HIGNETT, Charles: (1952): *A History of the Athenian Constitution to the End of the Fifth Century B. C.* Oxford: Clarendon Press.
- HORNBLOWER, Simon: (2008): *A Commentary on Thucydides: Volume III: Books V.25-VIII.109*. Oxford: Clarendon Press.
- KAGAN, Donald: (1987): *The Fall of the Athenian Empire*. Ithaca&London: Cornell University Press.
- KIRCHNER, Iohannes: (1901-1903): *Prosopographia Attica I-II*. Berolini: Georgii Reimeri.
- KÖHLER, Ulrich: (1895): „Die athenische Oligarchie des Jahres 411 v. Chr.“
Sitzungsberichte der königlich preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin 1895, s. 451-468.
- KUNLE, Lambert: (1909): *Untersuchungen über das achte Buch des Thukydides*. Freiburg im Breisgau: diss.
- LANG, Mabel Louise: (2011): *Thucydidean Narrative and Discourse*. Ann Arbor: Michigan Classical Press [vyd. J. S. Rusten&R. Hamilton].
- MANN, Christian: (2007): *Die Demagogen und das Volk: Zur politischen Kommunikation im Athen des 5. Jahrhunderts v. Chr.* Berlin: Akademie Verlag [Klio Beihefte, Neue Folge Band 13].
- MAY, Siegmund: (1907): *Die Oligarchie der 400 in Athen im Jahre 411 v. Chr.* Halle: diss.
- MCCOY, William James: (1970): *Themamenes, Thrasylbulus and the Athenian Moderates*. Yale: diss.
- MEYER, Eduard: (1899): *Forschungen zur alten Geschichte: Zweiter Band, zur Geschichte des fünften Jahrhunderts v. Chr.* Halle: Max Niemeyer.
- : (1902): *Geschichte des Alterthums: vierter Band, das Perserreich und die Griechen, drittes Buch: Athen (vom Frieden von 446 bis zur Capitulation Athens im Jahre 404 v. Chr.), zweite Auflage*. Stuttgart: J. G. Cotta.
- MICHEL, Horace: (1893): *La révolution oligarchique des quatre-cents à Athènes et ses causes*. Genève: Georg&c.
- MUNN, Mark Henderson: (2000): *The School of History: Athens in the Age of Socrates*. Berkeley&Los Angeles&London: University of California Press.

- OSTWALD, Martin: (1986): *From Popular Sovereignty to the Sovereignty of Law*. Berkeley&Los Angeles&London: University of California Press.
- PESELY, George Edward: (1983): *Theramenes and the Athenian Politics: A Study in the Manipulation of History*. Berkeley: diss.
- RHODES, Peter John: (1981): *A Commentary on the Aristotelian Athenaion Politeia*. Oxford: Clarendon Press.
- SADL, Alois: (1910): „Die oligarchische Revolution vom Jahre 411 nach Thukydides und Aristoteles (Analyse und Kritik beider Berichte).“ In: *Programm des k. k. Staatsgymnasiums in Pola*. Pola: Jos. Krmpotić, s. 3-33.
- SANCTIS, Gaetano de: (1976): *Scritti minori: volume quattro, 1920-1930*. Roma: Edizioni di Storia e Letteratura [ed. A. Ferrabino & S. Accame].
- SARTORI, Franco: (1951): *La crisi del 411 a. C. nell' Athenaion politeia di Aristotele*. Padova: Antonio Milani [Pubblicazioni di Facoltà di Lettere e Filosofia 26].
- SCHWAHN, Walther: (1934): „Theramenes 1.“ In: *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* V A 2, sl. 2304-2320.
- SHEAR, Julia L.: (2011): *Polis and Revolution: Responding to Oligarchy in Classical Athens*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SMITH, Frederick Danesbury: (1920): *Athenian Political Commisions*. Chicago: diss.
- WELWEI, Karl-Wilhelm: (1999): *Das klassische Athen: Demokratie und Machtpolitik im 5. und 4. Jahrhundert*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, Ulrich von: (1893): *Aristoteles und Athen I–II*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung.
- WILCKEN, Ulrich: (1935): „Zur oligarchischen Revolution in Athen vom Jahre 411 v. Chr.“ *Sitzungsberichte der preussischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse*, 1935, s. 34-61.